

Mirsad Omerčić, kustos historičar

JU Muzej istočne Bosne Tuzla

Bosna i Hercegovina

ZAVIČAJNA ZBIRKA U GRAČANICI KAO FAKTOR OČUVANJA KULTURNO-HISTORIJSKOG NASLIJEĐA

Abstrakt

Kulturno-historijsko naslijeđe općine Gračanica je veoma raznovrsno, sadržajno i bogato. Ima ga iz svih perioda ljudske prošlosti, počev od prahistorije do danas. Tragove svog prisustva i kulture na širem prostoru općine su ostavili paleolitski i neolitski čovjek, Iliri, Kelti, Rimljani, Slaveni, Osmanlije i Austrijanci.

Najzaslužniji, između ostalih, za istraživanje i valorizaciju arheološke, historijske i etnološke prošlosti Gračanice i okoline je Branko Vajić (1919-1989.)

Sredinom osamdesetih godina XX stoljeća, u Gračanici, u okviru novog Doma kulture, formirana je Zavičajna zbirka sa značajnim fundusom arheološkog, historijskog, etnološkog i numizmatičkog materijala.

U maju 2005. godine, u Bosanskom kulturnom centru u Gračanici, po prvi puta je postavljena stalna postavka Zavičajne zbirke.

U okviru strategije kulturnog razvoja gračaničke općine pokrenuta je inicijativa da se u toku 2006. godine konačno reguliše pravni status i otvori Zavičajna zbirka za širu javnost.

Ključne riječi: *kulturno-historijsko naslijeđe, Gračanica, Zavičajna zbirka, historijat, postojeće stanje, perspektive razvoja.*

Uvod

Na području grada, općine i bliže okoline Gračanice, od najstarijih vremena do danas, nalazi se bogato kulturno-historijsko naslijeđe. Povoljni pri-

rodni uvjeti su usloveli značajnu naseljenost, brojna naselja i razvijen privredni, društveni i kulturni život u ovom dijelu Bosne i Hercegovine. Na širem prostoru gračaničke općine se nalaze ostaci kulture paleolitskog i neolitskog čovjeka; Ilira, Kelta, Rimljana, Slavena, Osmanlija i Austrijanaca.

Najstariji istraženi arheološki lokalitet (Barice) na općini Gračanica se nalazi kod sela Gornja Orahovica i seže u mlađi paleolit (60.000-10.000 godina p.n.e)

Osobito su brojna i bogata arheološka nalazišta iz neolita (mlađe kameno doba), prije 4.500-5.000. godina. Neolitsko naselje na Korića Hanu je jedno od najrepresentativnijih lokaliteta te vrste u cijeloj Bosni i Hercegovini i ima status nacionalnog spomenika kulturno-historijskog naslijeđa.

Takođe, iz metalnog doba (eneolit: bakarno i bronzano doba i željezno doba), tj. 4.000-2.000. godina prije današnjice, brojni su arheološki lokaliteti. To su: u samom gradu, Vuknić i Bučica, a na širem prostoru općine u selima Vranovići, Džakule, Gornja Orahovica, Donja Lohinja i Pašalići. Iz Antike su lokaliteti u Gornjoj Orahovici i Džakulama.

Vrlo su brojni i materijalni ostaci o životu ljudi ovog područja u srednjem vijeku. Iz ranoslovenskog perioda (prije oko 1.000 godina) su arheološka nalazišta na brdu Grič i selu Lendićima. Srednjovjekovni grad Sokol i obližnji dvor bosanske kraljevske dinastije Kotromanića su iz XIV i XV stoljeća. Nadgrobni spomenici-stećci se nalaze na nekoliko mjesta: u Babićima, Škahovici, Lukavici, Piskavici, na prostoru Četovilje, a i u samom urbanom jezgru Gračanice. Postoje i drugi za sada neistraženi lokaliteti srednjovjekovne starosti: Miričina, Lukavica, Stjepan Polje i Džakule. Posebno je značajno srednjovjekovno rudarstvo u Gračanici, gdje između ostalih, na brdu Hurije i danas postoje ostaci rudnika željeza.

Gračanica, u prvoj polovini XVI stoljeća, sultanovim beratom, dobija status grada. Prije 1548. godine, Gračanica ima Časnu džamiju, Čaršiju i trg, a 1572. godine postaje središte prostranog kadiluka sa tri nahije: Sokol, Gradačac i Srebrenik. Oko 1600. godine Gračanica je jedan od značajnih gradova Bosanskog ejaleta. Tada ima osam džamija i mesdžida, banju, razvijenu čaršiju s desetina trgovina i zanatskih radnji, desetak mahala i oko 500 kuća sa 3.000 stanovnika.

Austro-Ugarsku upravu 1878. godine Gračanica dočekuje kao srednje veliki grad sa dvije medrese, jedanaest džamija, isto toliko mekteba, Sahat-kulom, osam hanova, većom čaršijom (Donjom i Gornjom), stotinjak dućana i zanatskih radnji, preko petnaest mahala i više od 3.000 stanovnika.

Gračanica se od starina odlikuje razvijenim kulturnim, prosvjetnim i vjerskim životom. Nadaleko je poznata i po trgovini i poslovnom duhu.

Od značajnih očuvanih kulturno-historijskih spomenika u gradu iz perioda osmanske uprave, treba spomenuti: Ahmed-pašinu (Bijelu ili Čaršijsku)

džamiju iz kraja XVI i početka XVII stoljeća, Sahat-kulu-gračanički krivi toranj (simbol Gračanice) iz istog perioda, staru bosansku kuću u Varoši i medresu Osman-kapetana Gradašćevića iz 1800. godine.

Gračanica i okolina su odigrali značajnu historijsku ulogu i u novijem periodu. Oko Gračanice, Donje Orahovice, Vranovića, Lukavice, Becnja, vođene su velike bitke Bosanaca protiv austro-ugarske vojske. Također i u zadnjem ratu 1992.-1995. godine, okolina Gračanice je bila oaza slobode i utočište za brojne prognanike iz svih dijelova Bosne i Hercegovine.

Historijat prikupljanja kulturno-historijskog naslijeđa Gračanice i okoline

Kao što se može primjetiti iz uvoda, gračanička općina obiluje arheološkim lokalitetima. Radi boljeg poznavanja tog zaista neprocjenjivog bogatstva, treba istaknuti da su u periodu od sredine pedesetih do sredine osamdesetih godina XX stoljeća na području gračaničke općine vršena detaljna sondažna i sistematika arheološka iskopavanja i istraživanja, a bilo je mnogo i slučajnih pronalazaka. Tu su, između ostalih arheoloških stručnjaka, istraživali i boravili Đuro Basler, Milica Kosorić, Branko Gavela i Vojislav Trbuković. Jedan dio prikupljenog arheološkog materijala se nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, jedan dio u Muzeju istočne Bosne u Tuzli, a dosta vrijednih prahistorijskih predmeta se nalazi u Zavičajnoj zbirci u Gračanici. Mnogo slučajnih pronalazaka raznih predmeta, poslije Drugog svjetskog rata, završilo je u brojnim osnovnim školama na području gračaničke općine, a također i u privatnim zbirkama, kao što je bila privatna zbirka Radoslava Stojanovića iz 1962. godine¹.

Govoriti o kulturno-historijskom naslijeđu i Zavičajnoj zbirci u Gračanici je nemoguće bez pominjanja imena Branka Vajića (1919-1989.), velikog i istaknutog kulturno-prosvjetnog i pedagoškog radnika i istraživača. Branko Vajić je dao snažan doprinos istraživanju i valorizaciji arheološke, historijske i etnološke prošlosti Gračanice i okoline². Decenijama (posebno šesdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina XX stoljeća), neumorno je istraživao teren, pronalazio razne predmete i arheološke lokalitete, zatim angažovao i podsticao određene stručnjake za dalja istraživanja, te na taj način stvarao uslove za formiranje Zavičajne zbirke. Dok je bio direktor Osnovne škole „Mitar Trifunović Učo“ (1959-1973.), podsticao je učenike na prikupljanje raznih

¹ Dokumentacija Arheološkog odjeljenja Muzeja istočne Bosne Tuzla.

² Salih Kulenović, In memoriam Branko Vajić (1919-1989.), Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne Tuzla, Knjiga XVI, Tuzla 1991., str. 7.

predmeta kulturno-historijsko naslijeđa, na opisivanje i crtanje tih predmeta. Vodio je učenike na teren, a također je pri školi osnovao i manju muzejsku postavku koja je bila izložena u holu škole, a sastojala se od tri vitrine (uglavnom arheološkog materijala-prema pričanju njegovih učenika). Raspolagao je i sa bogatom privatnom zbirkom predmeta iz neolita i eneolita (urne, fibule, brončani i bronzani predmeti, a imao je i prelijepu kolekciju raznog rimskog novca). Sve je to vrijedni Branko Vajić sakupio obilaskom raznih arheoloških lokaliteta, a takođe i otkupom od građana. Dao je veliki, neprocjenjiv doprinos u oblasti zaštite i valorizacije spomenika kulture i prirode na gračaničkoj općini i šire. Bio je saradnik Muzeja istočne Bosne i počasni član Društva muzejskih radnika Bosne i Hercegovine.

Od istaknutih ljudi koji su imali osjećaj, prije svega, za brojne arheološke predmete nađene na području gračaničke općine, treba spomenuti i Asima Dževdetbegovića, predsjednika NOO Gračanica. U pedesetim godinama XX stoljeća je uspostavio saradnju sa Zemaljskim muzejom u Sarajevu i Zavičajnim muzejom u Tuzli.

Postojeće stanje prezentacije kulturno-historijskog naslijeđa kroz Zavičajnu zbirku

Već nekoliko decenija u okviru ranijeg novog Doma kulture osnovanog 1978. godine, a danas u okviru JU Bosanski kulturni centar (BKC) Gračanica, postoji, ali praktično ne funkcioniše neka početna jezgra za uspostavljanje rada i djelovanja jedne organizovane strukture na planu istraživanja, očuvanja i prezentacije kulturno-historijskog naslijeđa općine Gračanica.

Prilično dosta prikupljenog arheološkog, historijskog, etnološkog i numizmatičkog materijala sa područja općine Gračanica, do 2005. godine se nalazilo u prostorijama BKC-a, u okviru jednog depoa. Taj depo je predstavljao Zavičajnu zbirku koja je nastala sredinom osamdesetih godina XX vijeka, prenošenjem raznosvrnog i bogatog kulturno-historijskog blaga, prije svega, iz Osnovne škole „Mitar Trifunović Učo”, iz drugih osnovnih škola, prikupljanjem na terenu, a takođe, i poklonima građana. Zapošljavanjem Aleksandre Popović, diplomiranog arheologa, Zavičajna zbirka u Gračanici je 1988. godine dobila i stručnog radnika. Aleksandra Popović je radila samo dvadesetak dana i Zavičajna zbirka u Gračanici je ostala bez stručnog radnika³. Materijal koji se nalazio u depou nije bio adekvatno sređen i obrađen, bio je prepušten propadanju, nije bio izlagan, nije bio dostupan široj javnosti, nego samo pojednim istraživačima.

³ Dokumentacija Personalnog odjeljenja JU Bosanski kulturni centar Gračanica.

U januaru i februaru 2005. Godine, materijal je izvađen iz depoa, očišćen, kategorisan i predstavljen javnosti u vidu stalne postavke, otvorene u maju 2005. godine u prostorijama BKC-a u Gračanici. Postavljena izložba je imala prvenstveno za cilj da se kulturno-historijsko naslijeđe, koje se nalazilo u depou, sačuva i prezentuje javnosti, bez uzimanja u obzir osnovnih teorijsko-praktičnih muzeoloških kriterija prilikom postavke. Osmislili su je i postavili volonterski Rusmir Djedović i Edin Šaković, bez ikakve naknade, iz ljubavi prema kulturno-historijskom blagu svog grada. Izložba se sastoji od šest drvenih stolova pokrivenih staklom u kojima je izložen arheološki (oko 150 eksponata), historijski, etnološki i numizmatički materijal; jednog većeg panela s arheološkim i historijskim tekstovima i dvanaest fotografija raznog sadržaja.

Struktura i perspektive razvoja Zavičajne zbirke

Uzimajući u obzir bogatstvo i značaj kulturno-historijskog naslijeđa općine Gračanica, njegovu nedovoljnu istraženost, postojeći već prikupljeni fond materijalnih predmeta, literature i građe i potrebu kvalitetnije zaštite i prezentacije istog, naročito kod mladih i posjetilaca Gračanice, pred kantonalnim i općinskim vlastima Gračanice, postavlja se neodložan zadatak konačnog otvaranja Zavičajne zbirke u Gračanici, regulisanja njenog pravnog statusa, izvora finansiranja i pitanje zapošljavanja stručnih radnika.

S obzirom na materijal s kojim raspolaže, Zavičajna zbirka u Gračanici bi se trebala sastojati od sljedećih manjih i tematskih zbirki:

- Raznovrstan i bogat arheološki materijal koji je pronađen i čuva se u Zavičajnoj zbirci u Gračanici omogućava stvaranje arheološke zbirke koja bi bila sastavljena od predmeta materijalne i duhovne kulture iz vremena paleolita, neolita, eneolita, željeznog doba, antike i srednjeg vijeka.
- Predmeti tradicionalne narodne privrede i svakodnevnog života (poljoprivredne alatke, namještaj, kućna radinost, odjeća, obuća itd), s kojima u određenoj količini raspolaže Zavičajna zbirka u Gračanici, omogućavaju stvaranje etnološke zbirke.
- Raznovrstan metalni novac iz osmanskog perioda, mletački novac, habsburški novac, austrougarski, zatim papirni novac iz perioda Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije, novac Nezavisne Države Hrvatske i novac Trećeg Rajha koji je izložen u već pomenutoj stalnoj postavci u BKC-u u Gračanici, stvara mogućnosti za formiranje numizmatičke zbirke.
- Brojne fotografije i dokumenti vezani za osmanski i austrougarski period, pružaju mogućnost za formiranje historijske zbirke vezane za te periode historije.

- Na osnovu prikupljenog materijala iz posljednjih ratnih dešavanja 1992.-1995. godine (dokumentacija brigada, uniforme, odlikovanja, naoružanje, itd), mogla bi se otvoriti i zbirka rata 1992.-1995. godine.
- Određeni broj umjetničkih djela, prije svega likovnih i drugih djela različitog klasičnog i savremenog umjetničkog izražavanja, otvaraju perspektivu i za formiranje umjetničko-likovne zbirke.
- U okviru Zavičajne zbirke bi se nalazila i zavičajna biblioteka koja bi se formirala od postojećih, a javnosti nedostupnih djelova. To su: spomen biblioteka dr. Mustafa Kamarić sa više od hiljadu jedinica literature i izvora, par stotina knjiga, radova i nešto građe iz biblioteke Zavičajne zbirke koji su dosada bili nedostupni javnosti, odabrana literatura i radovi iz Gradske biblioteke koji se odnose na gračanički zavičaj i područje Tuzlanskog kantona, zatim novoprikupljena literatura i radovi o Gračanici i okolini, publikovani u zadnjih desetak godina i novoprikupljenih izvora i građe o zavičaju.

Sve pojedinačne zbirke, u okviru Zavičajne zbirke, takođe u budućnosti bi se mogle popunjavati prikupljanjem materijala i građe na terenu, poklonima i otkupom od građana.

Takođe, treba istaknuti da se već nekoliko godina u zgradi BKC-a (u okviru treće faze izgradnje) nalazi i neiskorišten, namjenski građen, veći prostor za izložbe i galeriju.

Ciljevi i zadaci Zavičajne zbirke bi se sastojali u sljedećim aktivnostima: identifikacija, istraživanje i sistematizacija kulturne i umjetničke tradicije, objekata i predmeta; očuvanje i zaštita kulturno-historijskog naslijeđa i njegovanje njegove kulturno-umjetničke vrijednosti; afirmiranje i prezentacija tradicije, kulture i umjetničke vrijednosti, vaspitavanje i edukacija, osobito mladih, s pozitivnim vrijednostima kulture i umjetnosti, razvijanje novih kulturnih i umjetničkih vrijednosti, osobito kod mladih i stavljanje ukupnog kulturnog i umjetničkog blaga Gračanice i okoline u funkciju ekonomskog i svakog drugog razvoja grada, općine i Bosne i Hercegovine.

Osnovne aktivnosti Zavičajne zbirke bi bile: stalno funkcionisanje ustanove prema osnivaču i javnosti; stalne, povremene i tematske izložbe arheološke, etnološke, numizmatičke, historijske i umjetničko-likovne zbruke; funkcionisanje redovnih i posebnih istraživačkih projekata i aktivnosti na afirmaciji i razvoju kulturne tradicije i umjetničkih vrijednosti; saradnja s drugim ustanovama i pojedincima iz oblasti djelovanja ustanove (kanton, država, inostranstvo); izrada edukativnih, propagadnih i drugih materijala i korištenje kulturnog i umjetničkog blaga za podsticanje razvoja turizma, ugostiteljstva i drugih djelatnosti.

Na sjednici Općinskog vijeća Gračanice, koja je održana u septembru 2005. godine, u jednoj tački u kojoj se raspravljalo o stanju kulture u Općini,

pokrenuto je i pitanje sveukupne problematike vezane za otvaranje i rad Zavičajne zbirke u Gračanici.

Rezime

Zavičajna zbirka u Gračanici kao faktor očuvanja kulturo-historijskog naslijeđa

Radi boljeg poznavanja mreže ustanova, odnosno pravnih subjekata koji se bave muzejskom djelatnošću na području Tuzlanskog kantona (koji čine 13 općina), prije svega, treba pomenuti Muzej istočne Bosne u Tuzli kao matičnu ustanovu muzejske djelatnosti za područje Kantona i privatnu Etnološku zbirku u općini Doboj Istok koja funkcioniše, dosta je posjećena, a nalazi se pored putne komunikacije Doboj-Tuzla i otvorena je širokoj javnosti. U Gradačcu i Srebreniku postoje zavičajne zbirke s raznovrsnim i bogatim fundusom muzejskog materijala, koje nemaju regulisan pravni status, izvore finansiranja, osnivača niti stručne zaposlenike.

Što se tiče općine Gračanica, ona obiluje brojnim i sadržajnim kulturno-historijskim naslijeđem. Gračanica je posebno poznata po brojnim arheološkim lokalitetima. Raznovrsno je i bogato kulturno-historijsko naslijeđe iz srednjeg vijeka, osmanskog i austrougarskog perioda, a takođe iz novijeg i savremenog perioda historije. Na području Općine se nalaze četiri nacionalna kulturno-historijska spomenika: Sahat-kula, arheološko područje Korića Han, graditeljska cjelina Stari grad u Sokolu i graditeljska cjelina Stara džamija u Sokolu.

Prikupljanje muzejskog materijala na području općine Gračanica traje oko pedeset godina. Zavičajna zbirka u Gračanici postoji oko dvadeset godina. U maju 2005. godine je postavljena prvi puta stalna postavka koja se sastoji od raznog arheološkog, historijskog, etnološkog i numizmatičkog materijala. Na taj način je jedan dio bogatog kulturno-historijskog naslijeđa općine Gračanica predstavljen javnosti.

Zavičajna zbirka u Gračanici raspolaže sa značajnim muzejskim materijalom, prostorom za izlaganje, depoima, a nedostatak je u tome što nema regulisan pravni status, osnivača, izvore finansiranja i stručni kadar. Pitanje otvaranja Zavičajne zbirke i regulisanja njenog statusa je trenutno aktuelna problematika u političkim i kulturnim krugovima općine Gračanica. Konačnim riješavanjem statusa te prijeko potrebne ustanove sa svim njenim kulturno-historijskim bogatstvom, značilo bi veliki događaj u kulturnom, pa zašto ne reći i u ekonomskom životu grada Gračanice, pa i šire. U suprotnom, postoji opasnost gubljenja kulturnog identiteta i specifičnosti po kojima se gračanička općina razlikuje od ostalih lokalnih zajednica.

Summary

Homeland collection in Gracanica as a factor of keeping cultural-historic heritage

The paper under the name „Homeland collection in Gracanica as a factor of keeping cultural-historic heritage” contains of: abstracts, key words, introductory notes, three sub-topics, conclusion, summary and literature.

In introductory notes shortly is represented a different and rich cultural-historic heritage, which exist in Gracanica municipality from pre-history till today.

In first sub-topic is explained a history of collecting cultural-historic heritage on the area of municipality of Gracanica, and Branko Vajic and Asim Dževdetbegovic were mentioned, because of their merit for the investigation and valorization of archeological, historic and ethnologic past of Gracanica and it's area.

The second sub-topic treats history, existing condition in which is situated Homeland collection in Gracanica, and content of permanently assumption which is represented in May 2005th.

In third sub-topic is considered a structure of which should be contain Homeland collection perspectives of development, aims, tasks and primary activities of Homeland collection in the future.

In the final part shortly is represented system of institutions, in other words legal subjects which enguage with museum activity on the area of Tuzla's canton and final regulation of legal status of Homeland collection in Gracanica.

Key words:

cultural-historic heritage, Gracanica, Homeland collection, history, existing condition, perspective of development.

Literatura:

1. Kulenović Salih, (1991.): In memoriam Branko Vajić (1919-1989), *Čianci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, Muzej istočne Bosne Tuzla, Knjiga XVI, Tuzla,.
2. Dokumentacija Arheološkog odjeljenja Muzeja istočne Bosne Tuzla.
3. Dokumentacija Personalnog odjeljenja JU Bosanski kulturni centar Gračanica.